

ВІДГУК офіційного опонента
на дисертаційну роботу Острої Вікторії Анатоліївни
«Суспільно-географічні аспекти дослідження міграційних
трансформацій в регіонах України», подану на здобуття наукового
ступеня доктора філософії з галузі знань 10 – Природничі науки,
спеціальності 106 – Географія

1. Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження та її зв'язок із державними і галузевими науковими програмами, планами, темами.

Актуальність теми дисертаційного дослідження, присвяченого особливостям міграційних трансформацій в регіонах України у сучасних умовах, є беззаперечною і зумовлена комплексом факторів геополітичного, соціально-економічного та просторового характеру. Міграції населення – індикатор диспропорцій у рівнях економічного і соціального розвитку як окремих центрів, так і цілих регіонів; умов, рівня, якості й безпеки життя в них; міжетнічних і міжконфесійних відносин, екологічної й політичної ситуації та ін. Проблеми міграцій населення України особливо загострилися в умовах російської агресії з 2014 р. Це позначилося на причинах міграцій, їх обсягах, напрямках, наслідках тощо. Тому дане дослідження є науково актуальним, своєчасним та практично значимим.

Дисертаційне дослідження виконане на кафедрі економічної та соціальної географії і туризму Одеського національного університету імені І. І. Мечникова і пов'язане з науково-дослідною темою «Особливості формування регіональних рекреаційних комплексів в Українському Причорномор'ї» (тема № 316, державний реєстраційний номер НДР 0121U113483).

2. Ступінь обґрунтованості та наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Побудова дисертації відзначається досить чіткою логікою, що зумовлено метою і завданнями дослідження. Авторкою опрацьовано і використано 140 джерел присвячених проблематиці наукового дослідження, що засвідчує високу обізнаність дисертантки з результатами наукових досліджень.

Інформаційну базу дисертаційного дослідження сформовано шляхом поєднання офіційних статистичних даних, матеріалів міжнародних організацій, нормативно-правових актів і наукових публікацій. Кількісними показниками для аналізу є дані Державної служби статистики України, Міністерства соціальної політики України, Національного банку України, Державної служби зайнятості України. Міжнародний інформаційний блок включає матеріали Міжнародної організації з міграції, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Євростату, Організації економічного співробітництва та розвитку, Центру економічної стратегії та ін. Нормативно-правовий блок охоплює законодавство України у сфері міграцій, Директиву та імплементаційні рішення Ради ЄС, національні правові механізми держав-реципієнтів. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять монографії, статті, дисертаційні дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених.

Варто відзначити високий рівень обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, що містяться в дисертації. Вони одержані на основі детального аналізу і систематизації літературних, картографічних та статистичних джерел.

Позитивне враження від роботи підкріплює значна кількість ілюстративного матеріалу. Авторкою створено серію рисунків, тематичних карт, що розкривають географічні особливості сучасного трансформувannya міграційних процесів у регіонах України. Здійснені рекомендації щодо їх подальшого розвитку можуть слугувати методичним підґрунтям для подальшого просторового планування їх розвитку.

Наукова новизна дисертаційного дослідження:

- розроблено цілісну суспільно-географічну концепцію міграційних трансформацій, яка обґрунтовує їх трактування як єдиний динамічний просторово-часовий процес (розділ 3, параграф 3.1);
- запропоновано визначення категорії «міграційні трансформації» як суспільно-географічного поняття, що інтегрує трудові, вимушені і структурно-демографічні форми просторової мобільності населення в єдиному просторово-часовому континуумі (параграф 1.2);
- розроблено класифікаційну схему міграційних трансформацій з включенням просторового різновиду і повним кодуванням, що забезпечує максимальну деталізацію класифікації регіонів і їх порівняльний аналіз (параграф 3.2);
- здійснено типізацію міграційних трансформацій регіонів України за період 2002–2021 рр., що розкриває просторову поляризацію міграційної системи країни (параграф 3.3);
- запропоновано SWOT- і TOWS-матриці для стратегічного аналізу зовнішньої міграції та обґрунтовано сценарії повернення біженців з визначенням стратегічних пріоритетів регіональної міграційної політики (параграф 4.4).

У дисертаційній роботі вдосконалено науково-поняттєвий апарат суспільно-географічного дослідження міграційних процесів (параграф 1.1), методика суспільно-географічного аналізу міграційних трансформацій (параграф 1.3), а також періодизацію міграційних трансформацій в Україні шляхом виокремлення етапів їх розвитку та встановлення просторово-часової послідовності і якісних відмінностей (параграф 1.5).

Подальшого розвитку набули: підходи до інтерпретації класичних міграційних концепцій у контексті воєнних і поствоєнних процесів із урахуванням специфіки взаємодії виштовхувальних і притягальних чинників (параграф 1.4), підходи до застосування концепцій поляризованого розвитку і центральних місць у дослідженні міграційних трансформацій з уточненням ролі агломерацій як полюсів тяжіння та периферійних регіонів як зон відтоку

населення (параграф 3.3), методологічні підходи до сценарного прогнозування міграційних процесів на основі визначення системи ключових параметрів і використання експертного оцінювання (параграф 4.4).

3. Достовірність, теоретичне та практичне значення результатів дослідження.

Сформульовані у дисертаційній роботі Вікторії Острої теоретико-методологічні положення і рекомендації мають високий ступінь достовірності. Достовірність одержаних результатів забезпечується використанням великого масиву офіційних статистичних даних українських і міжнародних організацій та установ, застосуванням взаємодоповнюючих методів суспільно-географічного дослідження, апробацією попередніх результатів у наукових публікаціях і на наукових конференціях. Усі поставлені завдання виконано.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад суспільно-географічної концепції міграційних трансформацій та закономірностей їх просторово-часової диференціації у регіонах України. Уточнено понятійно-категоріальний апарат дослідження та поглиблено уявлення про природу міграційних процесів в умовах надзвичайних геополітичних викликів. Розкрито механізми взаємозв'язку між демографічними, соціально-економічними, геополітичними, розселенськими передумовами і динамікою міграційних трансформацій на регіональному рівні.

Теоретичні та практичні положення роботи знайшли впровадження в наукових звітах кафедри економічної та соціальної географії і туризму Одеського національного університету імені І. І. Мечникова за кафедральною науковою тематикою. Результати дисертаційного дослідження впроваджені в навчальний процес геолого-географічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова (акт впровадження – додаток Г 1).

В практичній діяльності результати наукового дослідження впроваджено в роботі органів державної влади, органів місцевого самоврядування, приватних підприємств і громадських організацій, на що є відповідні акти

впровадженнь: Агенства транскордонного співробітництва «Єврорегіон Нижній Дунай», Авангардської селищної ради, ПП «Терра Інжиніринг», ГО «Агенція забезпечення якості освіти і науки та розвитку європейських суспільних ініціатив» (додаток Г 2 – с. 280 – 287).

4. Зміст та завершеність дослідження.

Дисертація написана сучасною професійною українською мовою, у науковому стилі. Вона складається зі вступу, чотирьох розділів, що логічно доповнюють один одного, висновків, списку використаних джерел і додатків. Перший розділ присвячено розкриттю теоретико-методичних засад суспільно-географічного дослідження міграційних трансформацій. У другому розділі роботи проведений суспільно-географічний аналіз передумов, тенденцій та просторових особливостей міграційних трансформацій в Україні. Суспільно-географічна концепція, методика аналізу та типізація міграційних трансформацій регіонів України розглянуті в третьому розділі дисертації. У четвертому розділі розкрито сучасні тенденції міграційних трансформацій в Україні (2022 – 2026 рр.).

Загальні висновки повністю відображають мету і поставлені завдання дисертаційної роботи. Текст дисертації логічно доповнюють таблиці, рисунки та додатки. Це завершена наукова праця, в якій теоретичні результати, наукові положення та практичні рекомендації, висунуті автором, характеризуються єдністю змісту. Оформлення роботи відповідає вимогам.

5. Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій в опублікованих працях.

Основні результати дисертації опубліковані в 9 наукових працях, серед яких 4 статті у наукових фахових виданнях України категорії «Б» (з них 1 одноосібна, 3 – у співавторстві), 5 тез доповідей у матеріалах міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій.

6. Апробація основних результатів дослідження.

Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, апробовані на 5 міжнародних та всеукраїнських конференціях.

7. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Даючи загалом високу оцінку дисертаційного дослідження Вікторії Острої, слід відзначити ряд дискусійних положень та зауважень:

1. Оскільки авторка справедливо розглядає міграційні трансформації як систему змін у просторовій організації суспільства (с. 46), то у самому визначенні поняття «міграційні трансформації» (на с. 47) логічно було би додати словосполучення *причинах і мотиваціях*. Тоді визначення звучало б: «міграційні трансформації – це сукупність глибоких якісних і кількісних змін у *причинах і мотиваціях*, масштабах, структурі, спрямованості та інтенсивності міграційних потоків, що відбуваються під впливом ендегенних і екзогенних чинників і суттєво впливають на демографічну, соціально-економічну, розселенську та геополітичну структуру регіонів».

2. У дисертації розглянуто (с. 158 – 161, табл. 3.2) типізацію міграційних трансформацій України за 2002 – 2021 роки, але логічніше було розглянути особливості міграційних трансформацій за трьома часовими періодами, визначеними різною політичною ситуацією: а) передвоєнний, коли обсяги і напрямки міграційних потоків у мирний час стабілізувалися; б) воєнний (2014 – 2021 рр.) в умовах гібридної війни, коли після нападу і вторгнення росії на територію суверенної України були тимчасово окуповані території АР Крим, міста Севастополя і частини територій у Донецькій і Луганській областях; в) воєнний (після 24 лютого 2022 р.) – в умовах широкомасштабної війни.

3. Допущена неточність при побудові рисунка 3.1 «Динаміка внутрішнього міграційного руху населення України у 2002 – 2021 роках» (на с. 154). Кількість вибулих внутрішніх мігрантів повинна дорівнювати кількості прибулих, але на графіку ці показники – різні. Зокрема, для прикладу, на графіку за 2002 рік: кількість прибулих – 760 тис. осіб, а кількість вибулих – 1554 тис. осіб.

4. Помічений помилковий опис рисунка 4.6 (на с. 181). У тексті зазначено, що «регіони зони конфлікту тяжіють до правого нижнього квадрату, тоді як західні регіони, до лівого верхнього». А фактично – навпаки.

5. Дисертантка використовує поняття «полюси відтоку» мігрантів (с. 3 і 24). Логічніше, на мою думку, називати «регіони відтоку» чи «зони відтоку», оскільки вони займають значні території.

6. Значну увагу сучасним проблемам міграцій населення України приділяє провідне наукове географічне видання держави - «Український географічний журнал», але статті останніх років (зокрема, 2024 р.) у списку використаних джерел – відсутні.

7. У дисертаційній роботі зустрічаються технічні помилки:

а) відомою дослідницею географії міграцій населення України є Западнюк (Санталова) Світлана Олександрівна, прізвище якої дисертантка відмінює у чоловічому роді – *Западнюка* (с. 22, 41, 47, 49, 57); аналогічна помилка і стосовно Мезенцевої Наталії Іванівни (с. 35);

б) рисунки 2.2 і 2.4 мають однакову назву, але різний зміст, аналогічна помилка стосовно рисунків 2.3 і 2.5.;

в) на рис. 2.8 (с. 86) двічі подані показники Черкаської, Чернівецької і Чернігівської областей;

г) таблиця 2.4 – лишня, вона повністю дублює дані рис. 2.6 і таблиці 2.5;

д) зустрічаються граматичні та стилістичні огріхи (с. 164, 196, 197 та ін.).

8. Відсутність порушень академічної доброчесності.

Дисертаційна робота – самостійна наукова праця авторки. Висновки, рекомендації та пропозиції, що характеризуються науково новизною, одержані здобувачем особисто. На використані праці інших дослідників вказані посилання. При аналізі дисертаційної роботи порушень академічної доброчесності не виявлено.

9. Загальний висновок.

Дисертаційна робота Острої В. А. є самостійною та завершеною науковою працею, висвітлені теоретичні та практичні результати характеризуються логічністю побудови та актуальністю, вирішують конкретне наукове завдання і складають значний внесок для розвитку географічної науки.

За актуальністю теми, обсягом виконаних досліджень, новизною і науковою цінністю отриманих результатів дисертація «Суспільно-географічні аспекти дослідження міграційних трансформацій в регіонах України» відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 р., № 502 від 19.05.2023 р., № 507 від 03.05.2024 р.), а також «Вимогам до оформлення дисертацій» затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. (зі змінами внесеними Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.).

Вважаю, що Остра Вікторія Анатоліївна заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 106 – Географія, галузі знань 10 – Природничі науки.

Опонент:

доктор географічних наук, професор,
професор кафедри географії України
та регіоналістики Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
04.06.2026 р.

 Василь ДЖАМАН

